

Karinthy Ferenc: Marich Géza utolsó kalandja

A könnyed felszínű mélység, történetesen a csevegésforma reflexióba oltott életbölcesség prózája fehér holló a magyar irodalomban. Ezért vonzódik az átlagolvasó is inkább minden máshol — bonyolultabb képletet keresve, kevéssel (olykor nagyon kevéssel) beérve. Ezért hódít nálunk akár az Isherwood nevével fémjelezhető elbeszélő művészet is nehezen; Evelyn Waugh így nem lelt komolyabb visszhangra.

Öröm, hogy mégis van egy olyan írónk, mint Karinthy Ferenc, aki népszerűséget szerzett ennek az értékárnyalatnak. Újabb köteteit figyelve úgy érezhetjük, sikerült még jobban „leszorítania” eszközeit, célratörőbb lett a prózája, egészen kis helyen képes átfoghatatlanul titokzatos tények érzékeltetésére, nyelvi gazdagságát virtuózul kezeli; gondolom, ott is célszerűen, ahol szándékkal egyszerűsítget. Sőt, az egyszerűség több húrján játszik: néhol szinte a nyelv, a mondatformálás erejére, az élőbeszéd (vagy az „élőgondolat”) frissen támadó érzelmi-logikai terére bízva a nem feltétlenül a legföldhözragadtabb racionalizmus jegyében támadó leleményeit — vagyis az élet hű és játékos krónikása, a megértő, az *ad hominem* magatartás nemmes vonásait mind jobban érvényre juttató Karinthy Ferenc egyre többször ér át tömör, rövid elbeszéléseivel (útirajznak álcázott parabolákkal) egy olyan tartományba, amely a legigényesebb irodalom kedvelőjének is feledhetetlen öröme azután; a megfigyelések már a tudósító bölcselme révén egyszeri étellel telnek meg, ám igazi értéküket az adja, hogy hírt hoznak a felszín mögötti tartományból, a létezés magyarázhatatlanából, s tudjuk, hogy ezek a régiók vagy kegyeskednek tárulni, vagy sem — a merő „realizmus” s ennek hívságos tagadása egyképp kevés itt a sikerhez. Karinthy Ferenc néhány lépéssel közelebb jár megint — novellistaként és „általános” íróként — önmaga legjobb lehetőségeihez. A hangjátékokat, irodalmi történeteket, hosszú elbeszélést, novellát és élettöredékeket tartalmazó kötet műfaji sokfélesége mögött egyenáramú komolyság lüktet.

Ennek — az ilyen jó írói fedezetnek — nincsenek összetevői. A Karinthy-írások elemei a régiék. Gyors helyzetrajz, kitekintés, helyi színék és az általános műveltséganyag roppant tömegének a leggazdaságosabban használható csipetnyi adagja, a személyes érdeklődés, az itthoni kötődés, a nagyvilági belátás: ez mind csak *környezete* annak, hogy kipattanjon az a bizonyos szikra, amely itt a legvonzóbb. A *Shakespeare Magyarországon* valahol Ausztráliában játszódik, s a felolvasásokat tartó írónak azt mondja valaki helybéli: „... hogy ő is író, sőt, drámaíró. Úgy, és miket ír? Éppen ez az, feleli, nemigen ír, inkább csak szeretne. De valahogy nincs neki mit.

— Tudja, míg hallgattam, hát igazán irigyeltem magukat odaát. Hogy milyen érdekes, izgalmas dolgok történnek ott mindig. Háborúk, forradalmak, szabadságharcok, csupa nagy, izzó drámai téma. De itt, ugyan miről írjak? Nálunk soha nem történik semmi.”

És Karinthy hozzáteszi: „Sajnáljam?”

Ez az alapézés, ez az egyértelmű kettősség határozza meg írói látásmódját. És sokat emlegetett realizmusának lényege nem is annyira az, hogy a ki-tudja-micsodás „valóságot” ábrázolja híven, hanem hogy a saját látásmódját. Hangsúlyozni való szempont! Az igazi realizmus, tanítja könnyedén Karinthy, a *légy hű önmagadhoz* elvére épül. Az írói személyiség mint realitás — híven kifejezve. Az egyéniség — mint a világ egyediségének biztosítóka a szupertucat-jellegűvé váló technikai (szellemünket is gépésítő) korszakok egyikében. A személyiség és az egyéni jelleg mint az éles szemmel megfigyelt anyag ellentéte s kiegészítője: mekkora feszültségek az elegáns külszín mögött. Az Ohióban rókát gyilkoló boldog, jókedvű vidékiek az emberi erkölcs korcs vonásaira ébresztik megfigyelőnket. Még az állatvilágban is van kegyelem — azaz ott *van*, a civilizált lény világában nincs. És keserűen állapítja meg: „Nem lehet segíteni a világon.” Vagy ahogy New York kuszaságát, fenyegettségét esetelve tömör ellenpontként így zárja írását: „New York után minden más

város unalmas, vidéki, tűrhetetlen. Hiányzik, attól a pillanattól fogva, hogy felszállt velem a gép, cibál, fáj, visszahúz.” Ahogy az átkelőhajón, Japánból hazatérőben gyengéden együttérző, embertársi beszélgetést folytat valakivel, aki szomorú, aki szomorúbb nála... És nyelvi telitalálatokat halmoz — tettenérhetően azért, mert jó belső fedezete van az írásnak, éles fényű részvétellel világítja meg a helyzetet. „Fog-e hiányozni Japán?” ez az első kérdés, mire néma biccentés a válasz. „És nem tudna Japán esetleg maga után menni?” folytatja, „ráérezvén, hogy a szeszközösség szinte kötelez a tapintatos részvételre”. A nagydarab hegedűslány a fejét rázza, hogy: nem. És akkor az egyik legszebb „gól” következik, kifejezés, érzés, humor, tanácstalanság együttese: „Nős Japán?” És sirva felel rá egy újabb bölintás. Mindebben csipetnyi érzelmesség sincs; ahogy másutt sem sandák a kitekintések, például amikor egy diplomatától megkérdi (magában), hány év „nehézsége” volt odahaza (mert a diplomata csak úgy mellesleg elmondja, hogy voltak ezek a bizonyos nehézségei). És amikor az esős Isztriában kitalál egy históriát a külföldre szakadt honfitársról, aki rájött, mi hiányzik a kaliforniaiaknak a teljes boldogsághoz: az eső; és így alakult meg a remekül jövedelmező „Esőkereső Utazási Iroda”, mely csak úgy ontja az amerikai turistákat a mediterrán vidékekre, a rossz idő nyomában. Megvigasztalódik ettől a magyar íróházaspár. Holott csak annyi van, hogy... Csak annyi van, hogy; íme, ez Karinthy prózájának jó, összetett fanyarsága. Nem csupa derű ez az írásművészet. A tragédiába torkolló Marich-elbeszélésben igazán nem; ott, s a helyi színeivel érdekes Papageno-történetben, Zerk alakjában, a hangjáték főhősének rohanós, elnagyolós szomorúságában, a *Magnóliakert* egy-egy mozzanatában, az útirajzos parabolákban csaknem mindig (s itt a legmegkapóbban) érzünk a humor, a bölcsesség, a szórakoztató szándék, a lendület mögött némi borzongató tünődést; s ezt azért nem feledjük, mert a virtuóz elbeszélő eszközeivel villan meg. Karinthy Ferenc eltanulhatatlan művészete az élmény hitelére épül; ám az élmény egyre kevésbé anekdotikus, pontosabban: ha vállalja is a csattanót, a leghatásosabb mégis annak a bizonyos *félkéznek* a tapsa, a néma hang. Ahol ez „hallatszik”, ott Karinthy már-már a legtöbbet éri el, amit érdemes. Sokféleképpen megfogalmazható, persze, ez a hatás; úgy érzem azonban, hogy amit e kötet legteljesebbé formálódó helyein feltétlenül észre kell vennünk — idézni szinte lehetetlen, mert az írások felépítése is hozzájárul megfogalmazhatatlan hatásukhoz, s ha a „poént” mondanánk el, visszaminősítenénk ezt az érzékeny művészetet —, amit Karinthy Ferenc fokozottan — s javára! — kibontakozó erejének kell tekintenünk: az élek és profilok mögötti általánosabb igazság, melynek mégis csupán ezek a túlonatúl is jellegzetes szituációk és alakok lehetnek a kifejezői. Nagy szívvel van írva ennek a kötetnek a java; és az érzelmek okossága mindig csak egy fél lépésnyire jár attól a teljességtől, amely immár névtelen — s amelyre, hadd örüljünk neki, azért csodálatos módon csak a megnevezés állandó küzdelmével lehet fölesküdni. Az állandó belső útonlevéssel, gyötrelmeivel — melyeket Karinthy oly vigasztaló, bölcs szeretettel adagol; segíteni akarván a világot, amennyire lehet. (*Szépirodalmi*, 1978.)

TANDORI DEZSÓ

Balázs József: Szeretők és szerelmesek

Hitelt érdemlően nem elemezték még a Balázs-regények epikai világát, annyi azonban máris bizonyosnak látszik, hogy elhamarkodott (noha elfogadott) vélemények ítélik neki a móríci epika képviselőjét. Nyilvánvalóan van bennük valami vá-rakozás, a móríci prózaeszmény „defenzívájának” oldódását előrevetítő türelmetlenség is, csakhogy ilyesmihez általában nem igazodik a prózafejlődés útja. (Még-